

आजीगर्तिः शुनःशेषः स कृत्रिमो वैश्वामित्रो देवरातः। वरुणः । गायत्री ।

यच्चिद्धि ते विशौ यथा प्र देव वरुण व्रतम्। मिनीमसि द्यविद्यवि॥ १ ॥०२५ ॥०१

वरुण- प्रकृतिनियत्यधिदैवत । प्र- प्रकर्षेण द्योतक । ते- तव । यत् । व्रतम्- नियमम् । द्यविद्यवि-
दिने दिने । ते- तव । विशः- प्रजा वयम् । यथा । मिनीमसि- हिंसितवन्तः । मीज् हिंसायाम् ।
उल्लङ्घितवन्त इति भावः ॥१॥

मा नो वधाय हत्वै जिहीळानस्य रीरधः। मा हृणानस्य मन्यवै॥ १ ॥०२५ ॥०२

जिहीळानस्य- अनादरं कृतवता । हत्वै- हन्त्रा त्वया । विभक्तिव्यत्ययः । वधाय- क्रियमाणाय
संहाराय । नः- अस्मान् । मा रीरधः- संसिद्धान् मा कुरु । राध संसिद्धौ । हृणानस्य- अस्मत्कार्येण
जुगुप्सावतः भवतः । हृणी लज्जायाम् । अस्मत्त्यागार्थं कृतसङ्कल्पस्य । मन्यवै- क्रोधाय । मा
रीरधः ॥२॥

वि मृळीकाय ते मनौ रथीरध्वं न संदितम्। गीर्भिर्वरुण सीमहि॥ १ ॥०२५ ॥०३

मृळीकाय- अस्मदानन्दभूताय । मृळ सुखने । ते- भवते । भवदादरापेक्षयेति भावः । मनः- मम
चित्तम् । वरुण- प्रकृतिनियत्यधिदैवत । संदितम्- खण्डितम् । दो अवखण्डने । दूरगमनेन
श्रान्तम् । अश्वम् । रथीः- रथी । न- यथा । घासादिप्रदानेन प्रसादयति तथा । गीर्भिः- मन्त्रैः ।
सीमहि- बध्नीमः । षिवु तन्तुसन्ताने ॥३॥

परा हि मे विमन्यवः पतन्ति वस्यइष्टये। वयो न वसतीरुप॥ १ ॥०२५ ॥०४

वयः- पक्षिणः । न- यथा । वसतीः- नीडं । उप- सामीप्येन । परा पतन्ति- निवृत्तिरहिताः प्रसरन्ति । तथा । वस्य इष्टये- तव स्नेहमिच्छन्त्यः । वस स्नेहे । तेन स्नेहेन शरणमिच्छन्त्यः । वस निवासे । त्वच्छरणेन चित्तवृत्तिनिरोधं योगमिच्छन्त्यः । वसु स्तम्भे । मे- मम । विमन्यवः- क्रोधरहिताः चित्तवृत्तयः । परा पतन्ति- त्वयि प्रसरन्ति ॥४॥

कदा क्षत्रश्रियं नरमा वरुणं करामहे । मृळीकायोरुचक्षसम् ॥ १ ॥०२५॥०५

मृळीकाय- आनन्दाय । कदा । उरुचक्षसम्- विस्तृतदर्शनसहितम् । क्षत्रश्रियम्- अभ्युदयनिर्वाहकसंपद्भूतम् । नरम्- नेतृ । वरुणम्- प्रकृतिनियत्यधिदैवतम् । आ- समन्तात् । सर्वेषु कर्मसु सर्वासु भावनासु वा । करामहे- करवाम । प्रकृतिनियत्युल्लङ्घनाय प्रकृतिनियत्याश्रयाख्यपश्चात्तापमयं प्रायश्चित्तमनेन मन्त्रेण प्रोच्यते ॥५॥

तदित्समानमाशाते वेनन्ता न प्र युच्छतः । धृतव्रताय दाशुषे ॥ १ ॥०२५॥०६

धृतव्रताय- प्रकृतिनियत्यनुस्यूतनियमसंपन्नाय । दाशुषे- दानकर्त्रे । वेनन्ता- कान्तिसंपन्नौ मित्रावरुणौ । वेनतिः कान्तिकर्मा । तदित्- तदेवास्माकं जीवनं भावनं वा । आशाते- अश्रुवाते । न प्र युच्छतः- प्रमादं मा कुरुतः । युच्छ प्रमादे ॥६॥

वेदा यो वीनां पदमन्तरिक्षेण पतताम् । वेद नावः समुद्रियः ॥ १ ॥०२५॥०७

अन्तरिक्षेण- आकाशे । पतताम्- गच्छताम् । वीनाम्- पक्षिणाम् । पदम्- गतिम् । यः । वरुणः । वेद । समुद्रियः- समुद्रस्थः । यः । नावः- नौकायाः । पदम्- गतिं वेद । सोस्मान् मोचयतु । आध्यात्मिके पक्षी विमोचनस्य प्रतीकः । नौका वासनामयमनःसमुद्रतारकगतिशक्तिः ॥७॥

वेद मासो धृतव्रतो द्वादश प्रजावतः । वेदा य उपजायते ॥ १ ॥०२५॥०८

यः। धृतव्रतः- प्रकृतिनियत्यनुस्यूतनियमधारकः। प्रजावतः- प्रजापतेर्हिरण्यगर्भस्य।
महत्तत्त्वप्रतीकस्य। द्वादश मासः- द्वादशमासान्। वेद- जानाति। यः। उपजायते-
त्रयोदशमधिकतया जातं मासमपि। वेद- यो जानाति स वरुणोऽस्मान्विमोचयतु ॥८॥

वेद वातस्य वर्तनिमुरोर्ऋष्वस्य बृहतः। वेदा ये अध्यासते ॥ १ ॥०२५॥०९

ऋष्वस्य- दर्शनमयस्य। विद्यामयस्य वा। बृहतः- महतः। उरोः- विस्तीर्णस्य। वातस्य- वायोः
प्राणस्येत्याध्यात्मिके। वर्तनिम्- मार्गम्। यो वेद। ये- या द्योतनशक्तयः। अध्यासते-
प्राणमध्यासते। ता यो वेद ॥९॥

नि षसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा। साम्राज्याय सुक्रतुः ॥ १ ॥०२५॥१०

साम्राज्याय- दीप्त्यर्थम्। सुक्रतुः- शोभनक्रतुर्भूत्वा। सर्वभूतहितरत्युद्भूतक्रतुर्भूत्वा। अग्निर्भूत्वा।
वरुणः- प्रकृतिनियतिदेवता। पस्त्यासु- प्रजास्वन्तः। धृतव्रतः- प्रकृतिनियत्यनुस्यूतनियमसंपन्नः।
आ निषसाद- सुप्रतिष्ठितोऽभवत् ॥१०॥

अतो विश्वान्यद्भुता चिकित्वाँ अभि पश्यति। कृतानि या च कर्त्वा ॥ १ ॥०२५॥११

अतः- यासु प्रजासु वरुणोऽग्निरूपेण सुप्रतिष्ठितोऽभवत् ताभ्यः। विश्वानि- सर्वाणि। अद्भुतानि-
असाधारणानि। कृतानि- यानि कृतानि। या च कर्त्वा- यानि करिष्यमाणानि। कर्माणि। तानि।
चिकित्वान्- प्रज्ञावान् वरुणः। अभि- अभितः। पश्यति ॥११॥

स नो विश्वाहा सुक्रतुरादित्यः सुपथां करत्। प्र ण आयूषि तारिषत् ॥ १ ॥०२५॥१२

आदित्यः- अखण्डप्रकृतिजः। सुक्रतुः- अग्निभूतः। सर्वभूतहितक्रतुभूतः। सः- वरुणः। नः-
अस्मान्। सुपथा- शोभनमार्गस्थान्। करत्- करोतु। नः- अस्माकम्। आयूंषि- जीवनानि। प्र
तारिषत्- प्रवर्धयतु ॥१२॥

बिभ्रद्वापिं हिरण्ययं वरुणो वस्त निर्णिजम्। परि स्पशो नि षेदिरे ॥ १ ॥०२५॥१३

हिरण्ययम्- ज्योतिर्मयीम्। द्रापिम्- आत्मावरणद्रापणशक्तिम्। बिभ्रत्- धारयन्। निर्णिजम्-
शुचिम्। धर्मपोषकं वा। णिजिर् शौचपोषणयोः। वरुणः। वस्त- निवासयति। वस निवासे।
स्पशः- प्रकृतिनियतिस्पर्शिनः। परि- वरुणं परितः। नि षेदिरे- उपाविशन् ॥१३॥

न यं दिप्सन्ति दिप्सवो न द्रुह्वाणो जनानाम्। न देवमभिमातयः ॥ १ ॥०२५॥१४

यम्- यं वरुणम्। दिप्सवः- हिंसकाः। दम्भु दम्भे। न दिप्सन्ति- न हिंसितुमिच्छन्ति भयात्।
जनानां द्रुह्वाणः- प्रजाद्रोहिणः। अभिमातयः- स्वाभिमानशक्तयः। यं देवम्। न दिप्सन्ति ॥१४॥

उत यो मानुषेष्व्वा यशश्चक्रे असांम्या। अस्माकमुदरेष्वा ॥ १ ॥०२५॥१५

उत- अपि च। यः। मानुषेषु- मनुष्येषु। यशः- अन्नम्। असामि चक्रे- संपूर्णं चक्रे।
अस्माकमुदरेषु। आ सर्वतः। असामि चक्रे ॥१५॥

परा मे यन्ति धीतयो गावो न गव्यूतीरनु। इच्छन्तीरुरुचक्षसम् ॥ १ ॥०२५॥१६

उरुचक्षसम्- विस्तीर्णदर्शनम्। इच्छन्तीः- कामयन्त्यः। मे- मम। धीतयः- धारणाशक्तयः।
गावः- ज्ञानरश्मयः। गव्यूतीः- तद्रक्षाः। अनु- अभिलक्ष्य। न- इव। परा- अनिवृत्ताः। यन्ति-
वरुणं गच्छन्ति ॥१६॥

सं नु वौचावहै पुनर्यतो मे मध्वाभृतम्। होतेव क्षदसे प्रियम्॥ १ ॥०२५ ॥१७

यतः- यस्मात्। मे- मम। आभृतम्- संपादितम्। प्रियम्- प्रेमपूर्णम्। मधु- मधुरं भावनम्।
होतेव- अग्निरिव। क्षदसे- आस्वादयसि। तस्मात्। पुनः- पुनः पुनः। आवाम्। नु- ननु। सं
वोचावहै- संवादं करवावहै ॥१७ ॥

दर्शं नु विश्वदर्शतं दर्शं रथमधि क्षमि। एता जुषत मे गिरः॥ १ ॥०२५ ॥१८

विश्वदर्शतम्- दर्शनीयम्। दर्शनस्य विद्यार्थत्वाद्ध्येतव्यमिति भावः। दर्श- अपश्यम्। ज्ञातवानिति
भावः। क्षमि- सहनशक्तेः। अधि- उपरि। रथम्- रमणीयम्। रमन्ते अस्मिन्निति रथः।
वरुणप्रापकशक्तिम्। दर्श- अपश्यम्। मे- मम। एताः- एनाः। गिरः- स्तुतीः। मन्त्रान् वा।
वरुणरथः। जुषत- सेवितवान् ॥१८ ॥

इमं मे वरुण श्रुधी हवमद्या च मृळय। त्वामवस्युरा चके॥ १ ॥०२५ ॥१९

इमम्- एतम्। मे- मम। हवम्- आह्वानम्। वरुण। श्रुधि- शृणु। अद्य- इदानीम्। मृळय-
आनन्दय। अवस्युः- रक्षेच्छुः। त्वाम्- भवन्तम्। आ चके- स्तौमि। कै शब्दे ॥१९ ॥

त्वं विश्वस्य मेधिर दिवश्च गमश्च राजसि। स यामनि प्रति श्रुधि॥ १ ॥०२५ ॥२०

मेधिर- मेधाविन्। त्वम्- भवान्। दिवः- द्योलोकस्य। गमः- भूलोकस्य। विश्वस्य- सर्वस्य।
नियत्याम्। राजसि- विराजसे। सः- तादृशः। यामनि- सिद्धिप्रापणसमये। या प्रापणे। प्रति-
मत्स्तोत्रं प्रति। श्रुधि- शृणु ॥२० ॥

उदुत्तमं मुमुग्धि नो वि पाशं मध्यमं चृत। अवाधमानि जीवसे॥ १ ॥०२५ ॥२१

जीवसे- उज्जीवनाय । नः- अस्माकम् । उत्तमम्- सुवर्लोकाख्यमानसस्थम् । पाशम्-
प्रकृतिनियतिविरोधकर्मफलभूतम् बन्धम् । उत्- उत्कृष्य । मुमुग्धि- मोचय । मध्यमम्-
भुवर्लोकाख्यप्राणस्थम् । पाशम् । वि चृत- वियुज्य नाशय । अधमानि- भूलोकाख्यशरीरस्थम् ।
पाशम् । अव- अवकृष्य । चृत- नाशय । चृती हिंसाग्रन्थनयोः ॥२१॥

Dr. Rangraji